

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07/10-82М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
щодо підготовки до атестаційного екзамену
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Психологія»
спеціальності 053 «Психологія»
денної і заочної форми навчання

Рекомендовано науково-методичною
радою з якості ННІЕМ
Протокол 3 від 18 листопада 2025 р.

Рівне – 2025

Методичні вказівки щодо підготовки до атестаційного екзамену для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» денної та заочної форми навчання [Електронне видання] / Шпак С. Г., Смольська Л. М., Стасюк М. І. Рівне : НУВГП, 2025. 22 с.

Укладачі:

Шпак С. Г., к.психол.н., доцент кафедри суспільних дисциплін;
Смольська Л. М., к.психол.н., доцент кафедри суспільних дисциплін;
Стасюк М. І. к.психол.н., доцент кафедри суспільних дисциплін.

Рецензент:

Созонюк О. С. к.психол.н., доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний за випуск: Сокаль В. А., к.пед.н., в.о. завідувача кафедри суспільних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності
053 «Психологія»

Шпак С. Г.

Заслухано та обговорено на засіданні кафедри суспільних дисциплін
(протокол № 1 від 28 серпня 2025 р.)

© С. Г. Шпак,
Л. М. Смольська,
М. І. Стасюк, 2025
© НУВГП, 2025

Вступ

Мета атестаційного екзамєну.

Метою атестаційного екзамєну є комплексна перевірка та оцінка рівня сформованості у здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр предметно-фахової компетентності, а саме: комунікативної, соціокультурної та професійної. Атестаційний екзамєн передбачає демонстрацію набутих теоретичних знань, практичних навичок і вмінь; встановлення відповідності кваліфікаційного рівня вимогам стандарту вищої освіти, освітньої програми та навчального плану; а також визначення рівня готовності випускників до здійснення професійних функцій психолога.

Цілі атестаційного екзамєну

- Демонстрація навичок вирішення складних спеціалізованих завдань та практичних проблем у галузі психології.
- Засвідчення володіння знаннями та практичними інструментами сучасної психології.
- Закріплення вміння ефективно актуалізувати теоретичні та практичні надбання за спеціальністю.
- Підтвердження навичок критичної оцінки наукових здобутків, власних думок та напрацювань.
- Демонстрація здатності до узагальнень, формулювання висновків і рекомендацій із їх обґрунтуванням; вміння чітко та логічно викладати думки усно та письмово, презентувати власну наукову і громадську позицію як психолога.

Передумови вивчення освітньої компоненти

Для успішного проходження атестаційного екзамєну здобувачі повинні мати базові знання та практичні навички за такими дисциплінами:

- Загальна психологія;
- Вікова психологія;
- Психодіагностика;
- Основи психологічного консультування;
- Соціальна психологія.

Атестаційний екзамєн формує загальні і фахові компетентності та програмні результати навчання:

- ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- ФК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.
- ФК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.
- ФК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.
- ФК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.
- ФК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.
- ФК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.
- ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.
- ПР2. Демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань
- ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій
- ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.
- ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.
- ПР15. Демонструвати відповідальне ставлення до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

1. Опис освітнього компонента

Атестація осіб, які здобувають ступінь бакалавр, передбачає встановлення фактичної відповідності рівня їхньої освітньо-професійної та практичної підготовки, а також сформованих компетентностей, вимогам освітньої програми (ОП) «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія».

Форми державної атестації Окрім захисту кваліфікаційної роботи, державна атестація включає атестаційний екзаме́н з нормативних освітніх компонент. Атестаційний екзаме́н виступає засобом об'єктивного контролю якості вищої освіти та ґрунтовної підготовки студентів. Рівень підготовки визначається опосередковано через виконання завдань різного рівня складності.

Проведення атестаційного екзаме́ну Атестаційний екзаме́н проводиться на завершальному етапі навчання бакалавра і включає комплекс завдань теоретичного та практичного характеру. Атестаційна комісія оцінює науково-теоретичну та практичну підготовку студентів, приймає рішення щодо присудження випускникам відповідного ступеня вищої освіти та видачі державного документа про освіту.

Контроль та організація атестації Контроль за формуванням та організацією роботи атестаційної комісії здійснює ректор. Форми та терміни проведення атестації здобувачів визначаються робочим навчальним планом та графіком навчального процесу.

2. Форма проведення атестаційного екзаме́ну

Опис теми: Державна атестація студентів проводиться атестаційною комісією після завершення навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти з метою встановлення рівня набуття студентами компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою «Психологія». Атестація здійснюється відкрито та публічно.

Форма проведення атестаційного екзаме́ну Атестаційний екзаме́н проводиться в комбінованій формі (усній та письмовій). Кожен комплексний екзаменаційний білет атестаційного екзаме́ну включає в себе 1 комплексне теоретичне питання, 20 тестів і 2 завдання практичного характеру (у формі задачі, ситуаційного завдання).

Ця структура дозволяє оцінити як теоретичні знання студентів, так і їхню здатність застосовувати ці знання у практичних ситуаціях, що відповідає вимогам сучасної психологічної освіти.

3. Зміст освітнього компонента

Тема 1. Поняття про психіку

Психіка розглядається як властивість високоорганізованої живої матерії, що забезпечує відображення внутрішнього та зовнішнього середовища в формах психічних явищ. Вона виступає засобом пристосування організму до умов зовнішнього середовища та забезпечує інтегративне функціонування організму.

Подразливість та чутливість є базовими властивостями живих організмів. Подразливість — це здатність організму реагувати на подразники, тоді як чутливість передбачає відображення цих подразників на рівні органів чуття. Відчуття є результатом діяльності органів чуття і характеризуються специфічними властивостями, такими як інтенсивність, тривалість, локалізація, які відрізняються від простих реакцій подразливості.

Поведінка розглядається як процес активного пристосування до змін умов зовнішнього середовища, що забезпечує виживання та підтримку гомеостазу. На більш високому рівні психічного відображення функціонує свідомість, яка дозволяє усвідомлювати себе, власні дії та взаємодії з оточенням.

«Я-концепція» та критичність особистості відіграють ключову роль у формуванні поведінкових стратегій, самооцінки та прийнятті рішень. Вони забезпечують усвідомлене регулювання поведінки, аналіз власних помилок та корекцію дій у відповідності до соціально прийнятих норм.

Основні функції психіки включають сприймання, пам'ять, мислення, емоції та волю.

Інтегративною функцією психіки є забезпечення адаптації до умов зовнішнього середовища, що реалізується через координацію фізіологічних, поведінкових та когнітивних процесів.

Походження психіки людини досі є предметом наукових дискусій, що включають біологічні, соціальні та культурні аспекти формування психічних явищ. Вивчення цих проблем дозволяє глибше зрозуміти механізми психічної діяльності та їхню роль у розвитку особистості.

Тема 2. Еволюція психіки: розвиток психіки тварин

Розвиток психіки тварин. Розвиток психіки тварин відбувається поступово і характеризується певними стадіями, що відображають ускладнення поведінки та зростання рівня обробки інформації. Елементарна поведінка та інстинкти. На початковому рівні розвитку психіки тварин переважає інстинктивна поведінка, яка забезпечує базові форми пристосування до навколишнього середовища. Інстинкти проявляються у вигляді стереотипних дій, зумовлених генетично. На цьому рівні формується елементарна сенсорна психіка, де поведінка тварини визначається переважно зовнішніми подразниками.

Роль подразників та диференціація органів чутливості. Зовнішні подразники відіграють ключову роль у формуванні поведінки тварин. Диференціація органів чутливості дозволяє реагувати на різні види стимулів із більшою точністю та адаптивністю. Нервова система та поведінкові ланцюги. На ранніх етапах поведінка тварин регулюється вузловою нервовою системою, що забезпечує формування простих ланцюгових реакцій. Розвиток трубчастої нервової системи сприяє ускладненню поведінки, появі більш складних взаємозв'язків між стимулом та реакцією.

Вчення І.П. Павлова про умовні і безумовні рефлекси. Згідно з дослідженнями Павлова, поведінка тварин формується на основі безумовних рефлексів (генетично закріплених, стереотипних реакцій) і умовних рефлексів, які розвиваються в процесі навчання та взаємодії з середовищем. Стадія навичок і предметного сприйняття. На цій стадії у тварин з'являються навички, що формуються через повторення дій і досвід. Виникає предметне сприйняття, що дозволяє тваринам цілеспрямовано взаємодіяти з об'єктами навколишнього середовища, передбачати наслідки своїх дій та коригувати поведінку.

Стадія інтелектуальної поведінки. На найвищому рівні розвитку психіки тварин спостерігається інтелектуальна поведінка, яка характеризується здатністю до узагальнення, планування дій та вирішення нових проблем.

Тема 3. Походження і розвиток свідомості людини

Поняття свідомості. Свідомість розглядається як вищий рівень психічного відображення реальності та вищий рівень саморегуляції поведінки людини. Основними характеристиками свідомості є: активність — здатність до самостійної організації поведінки та вибору цілей; інтенціональність — спрямованість психічних процесів на об'єкти та явища зовнішнього й внутрішнього світу.

Свідомість має рефлексивний характер, що проявляється у здатності людини усвідомлювати власні думки, емоції та вчинки, а також мотиваційно-ціннісний аспект, який визначає пріоритети поведінки і життєві цінності. Я-концепція та розвиток свідомості. "Я-концепція" є важливою складовою самосвідомості, що відображає уявлення людини про себе, свої можливості, обмеження та роль у соціальному середовищі. Розвиток свідомості тісно пов'язаний із структурою мозку, рівнем його функціональної диференціації та інтеграції.

Роль праці та культурно-історичний підхід. Психіка людини формувалася під впливом праці та соціальної взаємодії, що є основою культурно-історичної концепції Л.С. Виготського. Процес інтеріоризації полягає у засвоєнні соціально значущих дій і перетворенні їх на внутрішні психічні операції, що забезпечують розвиток вищих психічних функцій.

Проблема походження свідомості. Науковий дискурс включає протиріччя двох підходів: біологічного, який акцентує роль мозку та фізіологічних процесів у формуванні психіки; ідеального, що підкреслює соціально-культурні та історичні чинники розвитку свідомості. Фізіологічні основи психіки людини. Психічні явища людини мають біологічну основу.

Взаємозв'язок психічних явищ і мозкової діяльності. Згідно з теорією умовно-рефлекторного навчання І.П. Павлова, поведінка формується на основі безумовних та умовних рефлексів. Теорія О.Р. Лурії виділяє основні функціональні блоки мозку та їх зв'язок із психічними процесами, що забезпечують регуляцію поведінки, пам'ять, мислення та

мовленнєву діяльність.

Тема 4. Відчуття

Загальне поняття відчуття. Відчуття визначаються як чуттєве відображення окремих властивостей предметів та явищ навколишнього середовища, яке забезпечує початкову інформацію для пізнавальної діяльності людини. Вони є основою сприйняття та поведінкових реакцій.

Фізіологічні механізми відчуття. Відчуття реалізуються через аналізатори — функціональні системи, що складаються з рецепторів, провідних шляхів і центру в корі головного мозку. Аналізатори мають рефлексорний характер, тобто виникнення відчуття є результатом складної взаємодії рецепторів та центральної нервової системи.

Види відчуттів. Відчуття класифікуються за різними ознаками:

За походженням стимулів: Екстероцептивні — відчуття, що виникають під впливом зовнішніх подразників (зір, слух, дотик). Пропріоцептивні — відчуття стану та положення тіла. Інтероцептивні — відчуття внутрішніх органів та фізіологічних станів.

За способом контакту: Контактні — через прямий фізичний контакт із об'єктом. Дистантні — на відстані, наприклад, зір, слух.

За модальністю — специфічні види відчуттів: зорові, слухові, смакові, дотикові, температурні, больові тощо.

Властивості відчуттів. Психофізичні характеристики. Основні психофізичні закони.

Сенсорна адаптація і взаємодія відчуттів. Сенсорна адаптація — здатність рецепторів змінювати чутливість під дією тривалого подразника. Взаємодія відчуттів.

Тема 5. Сприймання

Загальна характеристика сприйняття. Сприйняття визначається як цілісне відображення предметів, явищ та процесів навколишнього середовища, що формується на основі відчуттів. Воно забезпечує інтеграцію сенсорної інформації, дозволяючи людині орієнтуватися у зовнішньому світі та здійснювати адекватну поведінку.

Взаємозв'язок відчуття і сприйняття. Відчуття є початковим елементом сприйняття, забезпечуючи інформацію про окремі властивості об'єктів (колір, звук, температуру). Сприйняття ж інтегрує ці відчуття у цілісний образ предмета чи явища, надаючи сенсу окремим характеристикам.

Фізіологічні механізми сприйняття. Сприйняття реалізується через аналізатори, що включають рецептори, провідні шляхи та відповідні ділянки кори головного мозку. За І.П. Павловим, сприйняття має рефлексорну основу, яка проявляється у взаємодії умовних і безумовних рефлексів у формуванні цілісного образу об'єкта.

Основні властивості сприйняття. Явище апперцепції та ілюзії сприйняття. Апперцепція проявляється у поєднанні нової інформації з уже набутою, формуючи інтерпретацію об'єкта. Ілюзії сприйняття виникають, коли сприйняття об'єкта відрізняється від його реальних властивостей, що пояснюється помилками інтеграції сенсорних даних.

Класифікації сприйняття. За модальністю: зорове, слухове, смакове, дотикове, температурне, больове тощо. За формою існування матерії: сприйняття простору, часу, руху.

Сприйняття простору. Сприйняття простору включає оцінку величини, форми та положення предметів.

Сприйняття руху і часу. Механізми сприйняття руху базуються на динамічних змінах зорових сигналів та їх інтеграції в мозку.

Тема 6. Пам'ять: визначення, процеси, механізми, види

Визначення та загальна характеристика. Пам'ять визначається як психічний процес, що забезпечує закріплення, збереження та відтворення досвіду індивіда, необхідного для адаптації та ефективної діяльності. Вона є основою навчання, формування навичок і поведінкових стратегій, а також критичною ланкою когнітивної діяльності людини.

Основні механізми пам'яті: Запам'ятовування — процес закріплення інформації у психіці; Збереження — підтримка збереженої інформації у доступному стані протягом певного часу; Впізнання — відтворення об'єкта чи події при повторній зустрічі; Відтворення — активне відновлення образу об'єкта чи події у свідомості.

Історичні та теоретичні підходи до вивчення пам'яті. Асоціативна психологія. Гештальтпсихологія. Біхевіоризм. Психоаналіз.

Фізіологічні основи пам'яті. Пам'ять забезпечується роботою нервової системи, насамперед кори головного мозку та підкоркових структур. Формування та закріплення пам'яті пов'язане з функціонуванням синаптичних зв'язків, нейропластичністю та активацією різних функціональних блоків мозку.

Основні процеси і види запам'ятовування. Осмислене та механічне запам'ятовування — перше пов'язане з розумінням інформації, друге — з формальним повторенням. Відтворення та впізнання

Класифікація пам'яті. За характером психічної активності: довільна, мимовільна; За тривалістю збереження: короткочасна, довгострокова, оперативна; За змістом: рухова, емоційна, образна, словесно-логічна; За цілями діяльності: утримання інформації для навчання, практичної діяльності або соціальної взаємодії.

Тема 7. Уява

Загальна характеристика уяви та її роль у психічній діяльності. Уява визначається як психічний процес перетворення представлень у нові образи, що не обов'язково відповідають безпосередньо реальному досвіду. Вона забезпечує творче відтворення і модифікацію наявних знань, сприяє вирішенню нових завдань, формує здатність прогнозувати наслідки власних дій та адаптуватися до змінних умов зовнішнього середовища. Уява відіграє ключову роль у навчанні, плануванні діяльності, прийнятті рішень, творчій та професійній самореалізації.

Механізми процесу уяви. Фізіологічні основи уяви. Уява реалізується завдяки взаємодії різних структур мозку, передусім кори великих півкуль, а також підкоркових відділів. Вона тісно пов'язана з регуляцією органічних процесів, рухів та координації дій, що відображає її інтегративну функцію у психофізіологічній діяльності людини.

Види уяви та їх класифікація: За ступенем навмисності; За функціональним призначенням; За характером образів.

Основні етапи формування уявлених образів.

Тема 8. Мислення: поняття, види, форми, операції

Природа мислення та його основні характеристики. Мислення визначається як вищий психічний процес, що забезпечує здатність людини до усвідомленого пізнання об'єктів, явищ та зв'язків між ними, формування узагальнень і прийняття рішень. Воно є центральним механізмом переосмислення та опосередкованого відображення дійсності.

Основні характеристики мислення. Взаємозв'язок мислення і мови. Мислення тісно пов'язане з мовою, яка виступає засобом зовнішнього і внутрішнього вираження думки.

Фізіологічні основи мислення. Мислення реалізується завдяки функціональній взаємодії різних відділів головного мозку, передусім передньої частки кори великих півкуль, що відповідає за планування, аналіз і синтез інформації, а також асоціативних зон, які забезпечують інтеграцію сенсорних, моторних і когнітивних процесів.

Класифікація та форми мислення: За рівнем узагальнення: загальне і одиничне; За способами розв'язання проблем: наочно-образне та абстрактно-логічне; За формою пізнавальної діяльності: усвідомлене і неповне (інтуїтивне).

Основні форми мислення. Основні види розумових операцій.

Тема 9. Воля і вольова регуляція поведінки

Загальна характеристика вольових дій. Воля визначається як процес свідомого регулювання поведінки людини, що забезпечує досягнення мети, незважаючи на перешкоди та внутрішні суперечності. Вона проявляється через довільні дії та рухи, які відрізняються від мимовільних, оскільки пов'язані із свідомим наміром та контролем над поведінкою.

Основні характеристики вольових дій. Психологічні теорії волі. Античні філософи розглядали волю як прояв внутрішньої свободи і морального самовизначення. Середньовіччя акцентувало на волі як здатності підкорятися вищим моральним законам. Епоха Відродження формулювала концепції свободи волі як уміння людини самостійно вибирати. Екзистенціалізм наголошував на волі як на ключовій характеристиці людського існування.

Психологічні та фізіологічні підходи. І.П. Павлов розглядав волю через механізми умовно-рефлекторної діяльності та роль вищих нервових функцій. Біхевіоризм трактував волю як сукупність навичок і поведінкових стереотипів, що піддаються навчанню та тренуванню. Психоаналіз пов'язував волю із внутрішніми конфліктами та процесами свідомого й несвідомого.

Фізіологічні та мотиваційні аспекти. Вольові дії обумовлюються мотивами, потребами, інтересами, емоціями та світоглядом.

Структура вольових дій. Компоненти вольових дій. Вольові якості людини і їхній розвиток

Основні якості волі. Формування вольових дій у дітей. Етапи формування включають зародження довільної поведінки, розвиток самоконтролю, посилення мотиваційної активності та стабілізацію вольових навичок.

Тема 10. Емоції і почуття

Загальне визначення емоцій. Емоції — це комплекс психічних процесів, що відображають ставлення людини до об'єктивної дійсності та супроводжуються специфічними змінами психічного і фізіологічного стану.

Чуттєвий тон відчуття визначає емоційний відтінок конкретних психічних переживань. Співвідношення понять «емоції» і «почуття». Основні характеристики емоцій. Види та класифікація емоцій

Фізіологічні основи і психологічні теорії емоцій. Класичні концепції:

Й.Ф. Гербарт, В. Вундт — емоції як інтегральний психічний стан, пов'язаний із активністю нервової системи;

Ч. Дарвін — емоції мають біологічне походження, формуються через еволюцію та адаптацію;

Джемс-Ланге — емоція виникає як наслідок фізіологічних змін організму у відповідь на стимул;

У. Кеннон — емоції як психічний процес, що незалежний від фізіологічних реакцій;

П.В. Сімонов — інформаційна концепція емоцій, де емоція виникає як оцінка ситуації відносно цілей і потреб людини.

Почуття як вища форма емоційного переживання. Почуття — стійке емоційне ставлення людини до значущого об'єкта, явища чи дії, що проявляється у поведінці та внутрішньому переживанні.

Співвідношення почуттів і емоцій. Характеристика емоційних ставлень. Класифікація почуттів.

Тема 11. Темперамент як одна з базових психічних властивостей особистості

Загальне визначення. Темперамент — це сукупність психофізіологічних властивостей особистості, що визначають індивідуальні особливості поведінки, емоційної реактивності, активності та стійкості до стресових впливів.

За Б.М. Тепловим, темперамент визначається як сукупність стійких психофізіологічних властивостей нервової системи, що проявляються в типових формах поведінки, діяльності та емоційних реакціях людини.

Основні типи темпераменту:

Холеричний — енергійний, імпульсивний, швидко збудливий;

Сангвінічний — життєрадісний, активний, емоційно врівноважений;

Меланхолійний — схильний до тривожності, повільний у діях, емоційно чутливий;

Флегматичний — спокійний, уповільнений, стійкий до стресів, помірно емоційний.

Співвідношення темпераменту і здібностей. Темперамент не визначає інтелект або професійні здібності, але впливає на стиль діяльності, ефективність взаємодії та поведінкову адаптацію.

Історичний огляд вчень про темперамент. Гіпократ — перший поділ на чотири типи темпераменту, пов'язаних із «соками» організму (кров, жовчна, чорна жовч, слиз). Е. Кречмер — типологія темпераменту відповідно до конституції (астенічний, пікнічний, атлетичний, диспластичний). У. Шелдон — концепція взаємозв'язку типів статури і темпераменту: екоморф, мезоморф, ендоморф. І.П. Павлов — фізіологічне розуміння

темпераменту через властивості нервової системи: сила збудження та гальмування; врівноваженість нервових процесів; рухливість нервових процесів; типи нервової системи (сильна, слабка, врівноважена, неврівноважена). Б.М. Теплов і В.Д. Небиліцин — експериментальні дослідження властивостей нервової системи, що лежать в основі темпераменту. В.М. Русалов — сучасна концепція, яка розглядає темперамент як динамічну властивість психіки, що визначає швидкість, інтенсивність і стабільність психічних процесів.

Фізіологічні основи темпераменту. Визначальні характеристики: сила і рухливість збудження та гальмування, їхня врівноваженість;

Типи нервової системи за І.П. Павловим визначають поведінкову активність та емоційну реактивність; Властивості нервової системи проявляються в темпі діяльності, витривалості, адаптивності та стійкості до стресу.

Тема 12. Характер як одна з базових психічних властивостей особистості

Загальне визначення характеру. Характер — це сукупність стійких психічних властивостей особистості, що визначають індивідуальні способи поведінки, емоційного реагування та взаємодії з оточенням. Він проявляється через діяльність, ставлення до інших людей, інтереси, емоційність та волю.

Риси характеру — це стійкі властивості особистості, що визначають її поведінкові реакції та способи взаємодії з оточенням;

Формування характеру. Характер формується за закономірностями соціалізації, виховання, навчання та життєвого досвіду;

Формування характеру — процес динамічний, який триває протягом усього життя.

Теоретичні та експериментальні підходи. Класичні концепції: К. Леонгард, А.Є. Личко — акцентуації характеру та психопатологічні прояви; Е. Фромм — класифікація типів характеру за мотиваційною спрямованістю; К. Юнг — типологія характеру та психологічних установок.

Взаємозв'язок характеру і темпераменту. Темперамент визначає психофізіологічну основу поведінки, а характер — соціально-психологічну форму прояву індивідуальних особливостей; Взаємодія темпераменту і характеру формує унікальний стиль поведінки та реактивності особистості.

Тема 13. Здібності та спрямованість — психічні властивості, що визначають успішність діяльності особистості

Загальне визначення здібностей. Здібності — це індивідуально-психологічні особливості особистості, що визначають її ефективність у виконанні певних видів діяльності. За Б.М. Тепловим, здібності — це властивості особистості, які зумовлюють успішність оволодіння знаннями, уміннями та практичними навичками в конкретній сфері діяльності.

Класифікація здібностей. За сферою прояву; За функціональною спрямованістю; За характером діяльності.

Рівні розвитку здібностей та індивідуальні відмінності. Вроджені задатки формуються на генетичному рівні, проте розвиток здібностей є соціально обумовленим процесом, який залежить від виховання, навчання та практичного досвіду.

Взаємодія загальних і спеціальних здібностей визначає обдарованість, майстерність, талант та геніальність.

Компенсація здібностей. У випадку недостатнього рівня певних здібностей можлива їх компенсація іншими здібностями, що дозволяє досягати високих результатів у діяльності.

Спрямованість особистості. Спрямованість — це стійка система мотивів, потреб, інтересів і цінностей, що визначає поведінку та діяльність людини. Основні форми спрямованості.

Мотивація діяльності. Мотивація — це сукупність внутрішніх та зовнішніх причин, що стимулюють діяльність людини і визначають її ефективність. Характеристики мотиваційної сфери: активність, спрямованість, стабільність та усвідомленість мотивів.

Тема 14. Поняття особистості

Поняття особистості. Особистість — це цілісна система соціально і біологічно визначених психічних властивостей людини, які забезпечують її самостійність, активність у житті та соціальну діяльність.

Структура особистості. Основні компоненти особистості включають.

Взаємозв'язок соціального та біологічного в особистості. Особистість формується на перетині біологічних основ (задатки, темперамент) та соціальних впливів (виховання, культура, освіта).

Проблема взаємодії біологічного, соціального і психічного вивчалася різними науковцями: К.К. Платонов — концепція структури особистості, яка включає соціальні та психічні компоненти; О.М. Леонтьєв — структурний підхід до особистості, акцент на діяльності як механізмі розвитку; Б.Г. Ананьєв — дослідження проблеми інтеграції біологічного та соціального у формуванні особистості; Б.Ф. Ломов — комплексний підхід до дослідження структури та розвитку особистості.

Формування та розвиток особистості. Соціалізація та індивідуалізація. Інкультурація. Процес освоєння культурних цінностей та норм, що сприяє формуванню соціальної та особистісної ідентичності. Саморозвиток і самореалізація

Стійкість особистісних властивостей. Розвиток особистості характеризується стабільністю та гнучкістю психічних властивостей, що дозволяє адаптуватися до змін умов життя і соціального середовища.

Тема 15. Проблема особистості в соціальній психології. Соціально-психологічні властивості та типологія особистості

Специфіка постановки проблеми особистості. У соціальній психології особистість розглядається як інтегрований соціально-психологічний феномен, що формується та проявляється в процесі взаємодії з соціальним середовищем.

Соціально-психологічні властивості (якості) особистості. Соціально-психологічні властивості особистості — це стійкі індивідуальні характеристики, що визначають поведінку людини у соціальних взаємодіях, її здатність до комунікації, адаптації, впливу та співпраці.

Класифікація соціально-психологічних властивостей. Ціннісні орієнтації як головна соціально-психологічна характеристика

Когнітивна складність і когнітивний стиль особистості. Соціально-психологічна компетентність і потенціал. Соціально-історичний спосіб життя

Соціально-психологічні типи особистості. Характеристика типів проводиться у вітчизняній та зарубіжній психології: За соціально-психологічними рисами (комунікативність, емоційність, лідерські якості, адаптивність); За поведінковими стратегіями у групі (лідер, інтегратор, конформіст, ізолюваний); За когнітивними стилями (аналітичний, синтетичний, інтегративний).

Тема 16. Соціально-психологічні аспекти соціалізації особистості. Соціальні настанови

Поняття соціалізації. У соціальній психології соціалізація особистості розглядається як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, норм, цінностей і ролей, що забезпечує його ефективну інтеграцію в соціальне середовище. Соціалізація є ключовим механізмом формування Я-концепції, соціальних навичок та соціально-психологічної компетентності.

Етапи соціалізації. Процес соціалізації проходить кілька етапів, що відображають розвиток індивіда.

Інститути соціалізації: Сім'я — первинний агент соціалізації; Освітні установи — школа, університет; Колективи однолітків та соціальні групи; Засоби масової інформації та культура; Професійні та громадські організації.

Зміст і механізми соціалізації. Механізми формування позитивної Я-концепції включають. Концепції соціалізації в закордонній соціальній психології

Закордонні дослідники підкреслюють інтегративний характер соціалізації, де особистість одночасно формує і формується соціальним середовищем, а акцент робиться на ролі рефлексії, інтерналізації норм та активного вибору соціальних ролей.

Соціальна настанова. Соціальна настанова — це переломлення особистістю засвоєного соціального досвіду, що визначає її готовність до певної поведінки у соціальних ситуаціях. Настанови є основою регуляції поведінки та визначають схильність до певних оцінок, дій і взаємодій.

Методи виміру атитюдів. Соціальні настанови (атитюди) вимірюють за допомогою психометричних та експериментальних методів, серед яких:

Типи зміни свідомості під впливом настанов. Механізми формування соціальних настанов

Дослідження закордонних соціальних психологів. Закордонні дослідники досліджували механізми формування та зміни настанов: Біхевіористська орієнтація (Ховланд, Ньюком) — акцент на підкріпленні, умовних реакціях та впливі стимулів на зміну поведінки; Когнітивістська орієнтація (Хайдер, Фестінгер, Осгуд, Таненбаум) — вивчення впливу когнітивної дисонансної ситуації на зміну переконань; Школа К. Левіна — дослідження групових процесів і впливу соціального середовища на зміну установок.

Механізм зміни соціальних настанов під впливом окремих учинків

Тема 17. Рольова поведінка особистості

Соціальний статус. Соціальний статус особистості визначається її положенням у соціальній структурі, яке супроводжується певними правами, обов'язками та очікуваннями з боку соціальної групи. Статус формує основу для взаємодії індивіда з іншими членами суспільства та впливає на соціальну поведінку.

Соціальна роль. Соціальна роль є шаблоном або моделлю поведінки, що задається суспільством для особи, яка займає певний статус.

Соціалізація і індивідуалізація. Взаємодія процесів соціалізації та індивідуалізації.

Вплив особистості на роль. Експерименти Зімбардо (Stanford Prison Experiment) і Мілгрема (експеримент підкорення авторитету) продемонстрували, що роль не визначає поведінку однозначно: провідне значення має особистісний компонент, який модулює сприйняття та виконання соціальних ролей.

Соціальні очікування і ефект Пігмаліона. Соціальні очікування групи або окремих осіб можуть істотно впливати на поведінку. Дослідження Розенталя і Джекобсона показали, що очікування вчителів можуть підвищувати успішність учнів; Брофі і Гуд підтвердили, що позитивні очікування стимулюють кращу реалізацію потенціалу індивіда; Теоретичний аналіз Харгрівса пояснює суперечливі дані щодо «ефекту Пігмаліона», підкреслюючи важливість контексту і індивідуальних характеристик особистості.

Тема 18. Проблема соціальної ідентичності особистості

Я-концепція особистості як єдність соціальної та персоціальної ідентичностей. Специфіка розуміння «Я» в соціальній психології. Проблематика стабільності та мінливості «Я». Специфіка розуміння «Я» в соціальній психології (соціальний конструкціонізм К. Гергена, європейські теорії Г. Теджфела та Дж. Тернера, Р. Харре). Структурні компоненти Я-концепції. Тенденція до розгляду традиційного «Я» як процесу та результату самоствердження (Я-нарратив) у гратах соціальних взаємовідносин (К. Герген, Р. Харре). Проблема «множинної ідентичності». Концепція можливої соціальної ідентичності М. Синнірелли. Поняття диференційованості ідентичності. Криза ідентичності та цінностей в умовах соціальних змін.

Тема 19. Спілкування як соціально-психологічна проблема

Спілкування як логічний центр сучасної психології. Дослідження спілкування в різних системах наукового знання. Специфіка соціально-психологічного підходу до спілкування. Проблема співвідношення спілкування й діяльності та її дискусійний характер. Функції спілкування. Структура процесу спілкування. Єдність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів спілкування.

Тема 20. Проблема групи в соціальній психології

Поняття соціальної групи. Класифікація соціальних груп. Поняття малої групи. Класифікація й істотні ознаки малих груп. Традиції в соціологічному й соціально-психологічному дослідженні малих груп західними й радянськими психологами. Соціометричний (Морено) і соціологічний (Мейо) напрямки; школа «групової динаміки» К. Левіна; психоаналітичний напрямок (теорії груп Бенніса, Шепарда, Шутца); інтеракціоністський напрямок; школа В.А. Петровського (стратометрична теорія групової активності).

Розвиток малої групи. Механізми групоутворення й групової динаміки.

Розвиток групи за моделлю Стенфорда, Роарка. Дослідження закономірностей формування групи високого рівня розвитку (колективу) у радянській соціальній психології.

Тема 21. Соціально-психологічні характеристики малої групи

Феномен групового тиску на особистість. Визначення понять конформізму, конформності й конформної поведінки. Експерименти Аша Креча, Крачфілда, Шерифа по вивченню групового тиску на особистість. Аналіз причин виникнення феномена. Недостатність його негативної оцінки. Трагування конформізму в школі А. В. Петровського. Соціально-психологічний аналіз впливу групової меншості на особистість.

Феномен групової згуртованості й багатозначність його трактування в соціальній психології. Згуртованість як міжособистісна атракція й результат частоти взаємодії членів групи (Морено; Лотт; Н'юком та ін.). Згуртованість як результат мотивації групового членства (Картрайт). Згуртованість як ціннісно-орієнтаційна єдність групи (А.В. Петровський і його співробітники).

Співвідношення ступеня згуртованості групи й продуктивності її діяльності. Феномен «огруплення мислення» та його оцінка.

Прийняття групового рішення як системна характеристика малої групи. Фактори, що впливають на механізми формування групової дискусії в прийнятті групової думки й на процес ухвалення рішення групою. Роль групової дискусії в ухваленні групового рішення (К. Левін). Феномен соціальної фасилітації й характеристика ефектів присутності інших в індивідуальній діяльності. Співвідношення якості групового й індивідуального рішення. Явище поляризації групи. Феномен зсуву ризику і його роль у поясненні природи групового рішення.

Тема 22. Соціально-психологічні особливості великих соціальних груп

Класифікація великих соціальних груп. Структура явищ суспільної (колективної) психології. Тісний зв'язок соціальної психології й соціології в дослідженні суспільної думки й суспільного настрою як найважливіших характеристик масових соціальних процесів і рухів. Соціально-психологічні особливості юрби.

Класифікація видів юрби. Процес формування юрби. Психологічні механізми виникнення юрби. Можливість свідомого контролю її поведінки. Психоаналітичне трактування психології мас (З. Фрейд). Паніка як соціально-психологічний феномен. Фактори, що сприяють виникненню й розвитку паніки. Процес наростання панічного стану групи. Можливість свідомого запобігання паніки.

Коротка характеристика етнічних груп. Поняття архетипності й ментальності етнічної групи. Неофрейдистські концепції культурантропології (М. Мід, А. Кардінер). Поняття «базової особистості».

Тема 23. Поняття психодіагностики

Психодіагностика – теорія і практика постановки психологічного діагнозу. Термін «діагноз». Методи постановки психологічного діагнозу. Три основних підходи в психодіагностиці – каузальний, сумативний, кондиціональний.

Психодіагностичний метод. Основні особливості і (результативності) засобу (особливостей) виконання діяльності. «Суб'єктивний» підхід – діагностика здійснюється на основі зведень, що повідомляються про себе, самоопису особливостей особистості, поведінки в тих або інших ситуаціях. «Проективний» підхід – діагностика здійснюється на

основі аналізу особливостей взаємодії з зовнішньо нейтральним, як би безособовим матеріалом, що стає в силу його відомої непевності (слабоструктурності) об'єктом проєкції.

Психодіагностичне обстеження. Три основних етапи психодіагностичного обстеження: а) збір даних відповідно до завдання дослідження; б) переробка й інтерпретація отриманих даних; в) винесення рішення (діагноз і прогноз). Клінічний і статистичний шляхи переробки й інтерпретації діагностичних даних. Сполучення клінічного і статистичного підходів.

Психологічний діагноз. Предмет психологічного діагнозу. Симптоматичний, етіологічний, типологічний діагноз. Діагноз і прогноз. Розвиток теорії психологічного діагнозу.

Психодіагностичні завдання. Розрізнення ситуації клієнта і ситуації експертизи. Чотири варіанти психодіагностичних ситуацій. Добровільна участь в обстеженні, самостійний вибір життєвої поведінки. Примусова участь, самостійний вибір поведінки. Примусова участь, нав'язаний вибір поведінки, масове примусове обстеження. Добровільна участь в обстеженні, вибір подальшої поведінки нав'язаний. Тип ситуації і його вплив на результати обстеження.

Тема 24. Психометричні основи психодіагностики

Ефективність тестів. Надійність психологічних тестів як характеристика того, у якому ступені виявлені у випробуваних розходження за тестовими результатами є відбитком дійсних розходжень, у властивостях, що вимірюються і якою мірою вони можуть бути приписані випадковим помилкам. Ретестова надійність. Надійність рівнобіжних форм.

Валідність психологічних тестів. Валідність - комплексна характеристика методики, що включає зведення про область досліджуваних явищ і репрезентативності діагностичної процедури стосовно них. Типи валідності: очевидна валідність, конкурентна валідність, прогностична валідність, інкрементна валідність, диференціальна валідність, змістовна валідність, конструктивна валідність.

Дискримінативність психологічних тестів. Дискримінативність – спроможність окремих пунктів (завдань) тесту диференціювати тих, що обстежуються до максимального або мінімального результатів тесту.

Використання шкали інтервалів. Рівні шкали, ієрархічно упорядковані за складністю, починаючи з найпростішого: номінальні шкали, порядкові шкали, інтервальні шкали, метричні шкали.

Стандартизація психологічних тестів – уніфікація, регламентація, приведення до єдиних нормативів процедури й оцінок тест. Дві форми стандартизації. Опрацювання і регламентація процедури проведення, уніфікація інструкції, бланків обстеження, засобів реєстрації результатів, умов проведення обстеження, характеристика контингентів випробуваних. Перетворення нормальної або штучно нормалізованої шкали оцінок у нову шкалу, засновану не на кількісних емпіричних значеннях досліджуваного показника, а на його відносному місці в розподілі результатів у вибірці випробуваних.

Тема 25. Класифікація психодіагностичних процедур

Підстави класифікації психодіагностичних процедур. Діагностичні методи, засновані на завданнях, що припускають правильну відповідь, або на завданнях, до яких правильних відповідей не існує. Вербальні і невербальні психодіагностичні методики. Третя підстава, що використовується для класифікації психодіагностичних інструментів, – характеристика того основного методичного принципу, що призначений в основу даного прийому. За цією підставою розрізняють: 1) об'єктивні тести; 2) стандартизовані самозвіти, що у свою чергу включають: а) тести-опитувальники; б) відкриті опитувальники, що припускають наступний контент-аналіз; в) шкальні техніки, побудовані за типом рольових репертуарних штахетів; 3) проєктивні техніки; 4) діалогічні (інтерактивні) техніки (бесіди, інтерв'ю, діагностичні ігри).

Види діагностичних методів. Об'єктивні тести. Методики, у яких можлива правильна відповідь, тобто правильне виконання завдання. Приклади об'єктивних тестів, характерні риси.

Стандартизовані самозвіти: а) тести-опитувальники; характерні риси, приклади; б) відкриті опитувальники, що припускають наступний контент-аналіз, характерні риси,

приклад; в) шкальні техніки, побудовані за типом рольових репертуарних штахетів, характерні риси, приклади.

Проективні техніки, характерні риси, приклади. Діалогічні (інтерактивні) техніки (бесіди, інтерв'ю, діагностичні ігри), характерні риси, приклади.

Тема 26. Проективні методики.

Поняття проєкції. Проективні методики. Проективна гіпотеза. Розуміння проєкції, її психоаналітичне тлумачення. Істотні ознаки проєктивних методик. Найбільше істотною ознакою проєктивних методик є використання в них невизначених, неоднозначних (слабоструктурованих) стимулів, що випробуваний повинний конструювати, розвивати, доповнювати, інтерпретувати.

Групи проєктивних методик: конститутивні – структурування, оформлення стимулів, надання їм змісту; конструктивні – створення з оформлених деталей осмисленого цілого; інтерпретативні – тлумачення якогось події, ситуації; катартичні – здійснення ігрової діяльності в особі організованих умовах; експресивні – малювання на вільну або задану тему; імпресивні – перевага одних стимулів (як найбільше бажаних) іншим; адитивні – завершення пропозиції, розповіді, історії.

Надійність і валідність проєктивних методик. недостатньо стандартизовані, майже цілком віддані на відкуп досвіду і знанням експериментатора, зневажають нормативними даними, непіддатливі традиційним засобам визначення надійності і валідності. А. Анастасі: питання про цінність проєктивних методик більш доречно ставити при їхньому розгляді як якісних клінічних процедур, а не при кількісній оцінці їхніх показників, як це здійснюється в психометричних тестах. Види проєктивних методик.

Тема 27. Об'єктивні тести: вимір інтелекту і тести спеціальних здібностей

Тести інтелекту. Визначення тестів інтелекту. Теорії інтелекту. Загальний і спеціальний інтелект. Чинники інтелекту. Загальні характеристики ефективних інтелектуальних тестів.

Інструкції і завдання для інтелектуальних тестів. Вимоги до інструкції для інтелектуальних тестів. Завдання для інтелектуальних тестів. Аналогії, виняток зайвого і продовження послідовностей. Приклади завдань із застосуванням аналогії, винятки зайвого і продовження послідовностей.

Тести спеціальних здібностей і досягнень. Визначення тестів спеціальних здібностей і досягнень. Особливості тестів спеціальних здібностей і досягнень. Структура завдань тестів спеціальних здібностей і досягнень.

Чинники ефективності завдань: простота, незалежність від багатства словникового запасу випробуваного, його загальні спроможності; усі помилкові варіанти відповіді повинні мати рівну можливість привернути увагу випробуваних; помилкові варіанти не повинні вводити в помилку кращих випробуваних; тільки один варіант із запропонованого набору повинен відповідати правильній відповіді; відповідь на одне запитання не повинне давати ключа до відповідей на інші; завдання не повинні тестувати тривіальне у виді простоти його виявлення; використання виразів «Жодний із перерахованих варіантів» у якості можливої відповіді припустимо лише у випадку, коли існують недвозначно правильні відповіді Види завдань: вибір із запропонованої кількості відповідей один правильний, вибір альтернативної відповіді, відновлення відповідності між елементами двох списків, завдання з обмеженням на відповіді і завдання з вільними відповідями. Приклади завдань. Формула корекції угадування.

Тема 28. Особистісні опитувальники.

Визначення особистісних опитувальників. Основні проблеми особистісних опитувальників: фальсифікація відповідей, зниження достовірності одержуваних даних у силу впливу чинників, що мають настановну природу, розходження в розумінні питань тих, що обстежуються. Установки на згоду, на відповіді, що соціально схвалюються, на невизначені або усереднені відповіді, на полярні відповіді. Характеристика установок на згоду, на відповіді, що соціально схвалюються, на невизначені або усереднені відповіді, на полярні відповіді.

Засоби нейтралізації установок на згоду, на відповіді, що соціально схвалюються, на невизначені або усереднені відповіді, на полярні відповіді.

Ознаки правильно сформульованих завдань в особистісних опитувальниках: усунута можливість проникнення тих, що обстежуються в сутність того, що вивчається за допомогою даного тесту; питання повинні бути сформульовані зрозуміло і недвозначно для зменшення похибки, що виникає через зрадливе розуміння питання; завдання повинні відбивати конкретні, а не загальні аспекти досліджуваної області поведінки; у кожному завданні повинно бути сформульовано тільки одне питання або зроблене тільки одне твердження; по можливості, у завданнях не повинно бути слів, що визначають частоту дій; по можливості, у завданнях не повинно бути термінів, що виражають почуття; інструкція до відповіді повинна забезпечувати швидкість відповідей.

Тема 29. Психодіагностика мотивації

Місце мотивації в структурі особистості людини. Поняття "мотив" у світовій і вітчизняній психології. Специфічність предметного змісту мотиву. Мотивація як єдність особистісних детермінант, тобто стійких мотивів особистості, і характеристик безпосередньої ситуації (тобто ситуаційних детермінант).

Мотив і мотивація. Узагальнені мотиви - мотиви з узагальненням, відносно стійким предметним змістом, як стійкі атрибути особистості. Конкретні мотиви - мотиви, предметний зміст яких вузькоспецифічний. Діагностика визначеного мотиву однозначно і діагностика мотивації. Відмінність мотиву від мотивації з боку динамічно-енергетичних характеристик. Індикатори мотивації. Пряма оцінка представлень людини про причини чи особливості поведінки, інтересах і т.і. (когнітивна репрезентація). Перекручування об'єкта перцепції під впливом мотиваційних тенденцій.

Підвищена апперцептивна сприйнятливості до об'єкта актуальної мотивації (сенситивізація, принцип резонансу). Вплив мотивів на когнітивні оцінки і тим самим на структурування, класифікацію й організацію певного стимульного матеріалу. Виявлення зони цілей, релевантних мотиву. Валентність об'єкта (через виявлення системи спонукальних цінностей, релевантних мотивам). Прояв мотивів в уяві і фантазії (тест тематичної апперцепції й ін.). Вибірковість уваги до аспектів ситуації, релевантним мотивам. Ефект Зейгарник (через оцінку характеру персеверуючих нереалізованих дій, намірів можна побічно судити про лежачих у їхній основі мотивах). Наполегливість при зіткненні з перешкодою (величина зусиль, що виявляє людину для подолання перешкоди, може характеризувати силу мотиваційної тенденції, що детермінує його дії). Виявлення сукупності внутрішніх чи зовнішніх перешкод, релевантних мотивам. Час ухвалення рішення при мотиваційному конфлікті вибору альтернатив (наближення-наближення, уникання-уникання).

Часові параметри: а) кількість часу, що людині реально присвячує визначеній активності (реальний розподіл часу); б) кількість часу, що людина бажала б присвятити визначеній активності (бажаний розподіл часу); в) кількість часу, що людина витрачає на обговорення, розмови і т.і. за темами, релевантними актуальній мотивації. Вільний вибір активності в лабораторній ситуації.

Оцінка ефективності виконання діяльності (за інших рівних умов в певних межах більш сильної мотиваційної тенденції відповідає більший рівень ефективності відповідної діяльності, поведінки).

Експериментальне створення мотиваційного конфлікту між різними мотиваційними тенденціями. Виявлення особистісного змісту різних характеристик поведінки, діяльності, ситуації.

Типові захисні механізми, які можуть бути зв'язані з мотивами, потребами (мотиваційні тенденції, реалізація яких блокована зовнішніми чи внутрішніми перешкодами, виявляються в захисній мотивації). Вільні асоціації (детермінація характеру і кількості асоціацій актуальною мотиваційною тенденцією). Виявлення тактик каузальної атрибуції, релевантних визначеним мотивам (мотивам можуть відповідати типові тактики приписування причин, які організуються у визначені атрибутивні стилі). Спостереження за поведінкою інших: а) у змодельованій ситуації, б) у природній обстановці Спостереження за своїм поведінням. Динаміка поведінки окремої людини протягом тривалого періоду, (монографічний метод). Формування і трансформація мотивів в експерименті.

Продукти діяльності. Характер і інтенсивність емоційних реакцій, детермінованих актуальною мотивацією. Прямі методи психодіагностики мотиваційної сфери особистості. Анкета з прямими запитаннями. Опитувальник з гіпотетичними ситуаціями. Методики змінення настанов.

Методики, що найчастіше використовуються для виявлення мотивації, – ТАТГ. Мюррея, тест фрустрацій Розенцвейга, тести незакінчених речень, незакінчених розповідей.

Вимір мотивації досягнення. Вихід книги «Мотивація досягнення» (McClelland D., Atkinson J. et al., 1953). як точка відліку часу на початку досліджень проблем мотивації людини. Основні категорії контент-аналізу Г. Хекхаузена: для мотиву прагнення до успіху виділені впливаючі категорії. Категорії для мотиву уникнення невдач.

Тема 30. Особистість і типи темпераментів. Диференціальна психологія про темперамент

Історія вчення про темперамент – пошук біологічних основ темпераменту (Гіппократ – Гален, А. Галлер, Г. Врісберг, П. Лесгафт, І. Генле, А. Фульє, П.Блонський, Б. Завадовський та ін). Формальний опис класичної типології І.Кантом: темпераменти діяльності та темпераменти почуттів. Енергетична теорія темпераменту В. Вундта. Конституційні теорії темпераменту: К. Сіго, Е. Кречмера, У. Шелдона. Типи будови тіла та темпераменту за Е. Кречмером.

Діатетична та психоестетична пропорції. Соціальна установка. Психологія конституціональних відмінностей за У. Шелдоном: соматотип, шкала темпераменту. Аналіз конституціональних відмінностей за біографічними даними.

Факторні дослідження темпераменту. Дослідження Г. Хейманса і Е. Вірсмі. Типологія темпераменту Р. Ле Сенна. Фактори темпераменту за Дж. Гілфордом, К. Лоуелл, Л. Терстоном, А. Бассом і Р. Пломінім. Ознаки темпераменту за А.Бассом і Р. Пломінім. Факторне дослідження темпераменту Г. Ю. Айзенком. Співставлення моделей Е. Кречмера та К. Г. Юнга. Властивості темпераменту і особистісні якості. Модифікуючий вплив темпераменту на виховання особистості. Теорія акцентуованих особистостей К. Леонгарда. Визначення поняття акцентуація. Типи акцентуацій темпераменту та характеру за К. Леонгардом. Екстраверсія та інтроверсія за К. Леонгардом.

Тема 31. Здібності та обдарованість

Здібності як параметри індивідуально-психологічних відмінностей.

Поняття про здібності. Два підходи у вивченні здібностей: особистісно-діяльнісний та функціонально-генетичний. Здібності, обдарованість, талант, геніальність. Диференціально-психологічні дослідження креативності. Проблеми виміру креативності. Когнітивні чинники обдарованості та таланту.

Співвідношення здібностей та задатків. Види здібностей. Психологічна характеристика загальних здібностей. Дослідження взаємозв'язку показників загальних здібностей (пам'яті, інтелекту), академічної успішності із загальними властивостями ВНД та із спеціально людськими типами ВНД (мислительним, художнім, середнім).

Мовні здібності. Типи мовних здібностей: комунікативно-мовний та когнітивно-лінгвістичний. Ознаки мовних здібностей.

Математичні здібності. Структура математичних здібностей. Дослідження взаємозв'язку показників математичних здібностей із загальними властивостями ВНД із спеціально людськими типами ВНД. Два типи математичних здібностей – геометрична інтуїція та абстрактно-алгебраїчна конструкція. Особистісні особливості математично обдарованих особистостей.

Музичні здібності, їх структура. Типологія музичного сприйняття. Функціональна симетрія-асиметрія півкуль у музикантів. Особистісні особливості музикантів. Здібності до образно-творчої діяльності. Особливості сприйняття як передумова обдарованості до образотворчого мистецтва.

Здібності та інтелект. Інтелект в структурі індивідуальних властивостей.

Інтелектуальні індивідуальні відмінності.
Диференціальнопсихологічні моделі інтелекту (Ч. Спірмен, Л. Терстоун, Дж. Гілфорд, Р. Кеттелл, Г. Айзенк). Причини індивідуальних відмінностей в рівні розвитку інтелекту.

Тема 32. Мотиваційні відмінності

Теоретичні та емпіричні класифікації особистості і характеру. Особливості типологічного підходу у вивченні особистості. Психологічні типи за К. Г. Юнгом. Індивідуальні особливості мотивації. Допитливість як індивідуальна особливість особистості. Стиль та мотивація. Мотивація досягнень успіху. Відмінності в самооцінці та рівні домагань. Навіюваність, конформність, негативізм як індивідуальні особливості, що впливають на процес мотивації. Індивідуальність виразу прагнення до досягнення цілей.

Тема 33. Гендерні відмінності у диференційній психології

Диференційна психологія чоловіків та жінок. Фактори статі і психіка: статево-рольові стереотипи. Статеві відмінності у пізнавальних функціях та здібностях. Статеві відмінності у вербальній, емоційно-вольовій та особистісній сферах. Врахування психології статевих відмінностей у трудовій діяльності. Статево-вікова диференціація властивостей нервової системи. Статева та статево-рольова ідентичність. Маскулінність, фемінінність та андрогінія як статево-диференційні характеристики особистості. Психологічні особливості чоловічої та жіночої сексуальності.

Тема 34. Диференційований підхід у навчанні та вихованні

Науково-теоретичні та організаційні основи диференціації змісту освіти. Відмінність диференційованого навчання від інших групових форм навчальної роботи. Відмінності диференційованого навчання в молодших і старших класах. Диференційований підхід як засіб індивідуалізації навчання та виховання. Спільне та відмінне в поняттях —індивідуальний і —диференційований підходи в навчанні та вихованні. Особливості індивідуального підходу у формуванні дитячого колективу.

Особливості нервової системи та характерні ознаки учбової діяльності. Характеристика розумової діяльності. Відмінності в мотивації учбової діяльності. Тренінги мотивації учбової діяльності, причинної мотивації та прагнення до успіху. Врахування типологічних особливостей при конструюванні учбових програм.

Тема 35. Загальна характеристика розвитку психіки в онтогенезі

Поняття розвитку: форми, властивості, критерії та закони розвитку. Специфіка та показники психічного розвитку людини. Основні закономірності психічного розвитку дитини: нерівномірність, інтеграція психіки, пластичність і можливість компенсації. Біологічні та соціальні фактори психічного розвитку. Генотип та вроджені якості організму.

Дозрівання як передумова психічного розвитку. Біогенетичний та соціогенетичний підходи до розвитку психіки дитини. Активність особистості як фактор психічного розвитку. Проблема рушійних сил психічного розвитку. Навчання і розвиток: взаємозв'язок та взаємовплив. Поняття рівня актуального розвитку і зони найближчого розвитку. Інтеріоризація та екстеріоризація як механізми розвитку в процесі навчання. Психічний розвиток та діяльність. Соціальна організована діяльність як основа психічного розвитку. Поняття провідної діяльності. Проблема вікової періодизації психічного розвитку людини. Поняття віку. Поняття про кризи та критичні періоди. Характеристика вікових періодів у працях Д.Б. Ельконіна.

Тема 36. Особливості психічного розвитку новонародженого та немовляти

Пренатальний період розвитку. Криза новонародженості. Фаза новонародженого. Соціальна ситуація розвитку новонародженого: дитина психологічно злита з матір'ю, єдність: —Дорослий → Дитина. Основні новоутворення: розвивається акт сприймання, з'являється наслідування та акт пізнання, зорові та слухові зосередження, активний інтерес до оточення, комплекс пожвавлення (емоційна і рухова реакція на обличчя

матері). Анатомо-фізіологічна характеристика і функціонування головного мозку дитини в період новонародженості. Основне протиріччя: дитина психологічно злита з матір'ю, але немає засобів для спілкування з дорослими.

Немовлята. Загальна характеристика анатомо-фізіологічного розвитку немовляти. Соціальна ситуація розвитку: життя залежить від дорослого, але дитина стає активною, зв'язаною з предметним світом. —Дорослий ↔ Дитина. Залежність ставлення до предмету від спільного переживання ситуації з іншою людиною. Психічний розвиток дитини першого року життя. Розвиток форм спілкування протягом першого року. Формування сенсорної і моторної сфер немовляти. Розвиток мовлення у немовляти. Основні новоутворення: емоційно забарвлене самовідчуття, автономне мовлення, поведінка за уявленням, первинне усвідомлення психологічної спільності, усвідомлення —ми, розвивається уявлення про власне тіло, фізична емансипація. Основне протиріччя віку: потреба в пізнанні предметного світу і відсутність засобів пізнання. Криза першого року життя.

Тема 37. Дошкільний вік

Соціальна ситуація розвитку. Задачі розвитку в дошкільному віці. Провідний тип діяльності — сюжетно-рольова гра. Види ігор. Теорії гри. Закономірності розвитку гри. Роль гри для психічного розвитку дитини. Образотворча діяльність і її значення для психічного розвитку дитини. Сприйняття казки. Елементарна праця. Розвиток спілкування. Навчання. Основні психологічні досягнення дитини дошкільного віку. Перше народження особистості. Виникнення особистої свідомості. Криза сімох років. Симптом втрати безпосередності. Проблема готовності дитини до шкільного навчання.

Тема 38. Психічний розвиток дитини молодшого шкільного віку

Соціальна ситуація розвитку. Задачі розвитку в молодшому шкільному віці. Провідний тип діяльності - навчальна діяльність. Теорії наочності: асоціативно-рефлекторна й діяльнісна. Предмет навчальної діяльності. Структура навчальної діяльності. Динаміка навчальної діяльності. Діагностика сформованості навчальної діяльності. Основні психологічні новотвори молодшого школяра в системі розвиваючого навчання. Навчання і психічний розвиток. Взаємозв'язок навчальної діяльності з іншими видами діяльності (гра, праця спілкування). Криза середнього шкільного віку.

Тема 39. Психологія підлітка та старшокласника

Особливості фізичного і фізіологічного розвитку підлітка. Статеве дозрівання. Вплив статевого дозрівання на появу почуття власної дорослості, появу інтересу до представників протилежної статі, пробудження нових романтичних почуттів і переживань.

Активізація діяльності гіпофізу. Інтенсивний фізичний і фізіологічний розвиток. Перебудова моторного апарату. Перебудова нейрогуморальних співвідношень. Соціальна ситуація розвитку підлітка. Теоретичні підходи до проблеми «кризи» в підлітковому періоді. Переорієнтація спілкування з дорослими на спілкування з ровесниками. Перебудова взаємин з дорослим. Емансипація дитини від батьків.

Спілкування з однолітками як провідна діяльність підліткового віку. Особистісний розвиток підлітка. Основні потреби підліткового віку: 1) потреба у самовираженні; 2) потреба уміти щось робити; 3) потреба щось значити для інших; 4) потреба рівноправного спілкування з дорослими; 5) посилення статевої ідентифікації.

Формування життєвих цінностей. Становлення «Я» підлітка. Стадії розвитку самооцінки підлітка. Стадії розвитку особистісної рефлексії. Особливості навчальної діяльності підлітка. Розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфер в підлітковому віці. Новоутворення підліткового періоду: почуття дорослості, потреба в самореалізації та суспільному визнанні, прагнення до самоствердження, моральний характер самосвідомості, вміння підпорядковуватись нормам колективного життя.

Тема 40. Загальна характеристика дорослого періоду життя

Дорослість як предмет психологічного дослідження. Біологічні, психічні, духовні аспекти життя людини.

Фактори і закономірності розвитку дорослого. Психічна зрілість: зміст і структура. Проблеми періодизації психічного розвитку дорослої людини. Періоди і фази дорослості. Анатомо-фізіологічні особливості дорослості. Психосоціальний та пізнавальний розвиток дорослості. Проблема психічного здоров'я. Кризи дорослості: криза спустошеності, криза безперспективності, кризи здоров'я, кризи значущих стосунків, кризи особистісної автономії, кризи самореалізації, кризи життєвих помилок.

4. Оцінювання атестаційного екзамену

Опис теми: Оцінювання рівня якості підготовки здобувача та здобутої ним вищої освіти здійснюють члени екзаменаційної комісії на основі принципів об'єктивності, індивідуальності, комплексності, етичності, диференційованого та компетентнісного підходу, за критеріями оцінювання набутих загальних і професійних компетентностей і шкалою оцінювання, застосовуючи форми і методи діагностики. Об'єктом оцінювання є сукупність знань, умінь і навичок, набутих компетентностей. У процесі визначення оцінки враховується ряд важливих показників: чіткість формулювань; структура і логіка вибудовування відповіді; оригінальність вирішення проблем, якість і глибина володіння теоретичним матеріалом; наявність критичного аналізу та здатність до наукової полеміки; рівень обґрунтованості вирішення психологічних проблем; змістовність повідомлення; правильність та чіткість відповідей на запитання членів ЕК. Враховуючи компетентнісно-орієнтований підхід до навчання, у структурі єдиного (комплексного) білету більшу вагу надано завданням практичного характеру у формі задач, ситуаційних вправ. При виявленні спроби списування, студенту виставляється незадовільна оцінка. Підсумковий бал з атестаційного екзамену визначається за 100-бальною шкалою.

5. Критерії оцінювання знань За шкалою ECTS

А «Відмінно»

Відмінно 90-100 Випусник виявив всебічні, систематичні та глибокі знання навчального матеріалу дисципліни, передбаченого програмою; засвоїв основну та додаткову літературу, рекомендовану програмою; проявив творчі здібності в розумінні, логічному, стислому та ясному трактуванні навчального матеріалу; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисциплін, їх значення для подальшої професійної діяльності.

В «Дуже добре» 85-89 Випусник виявив систематичні та глибокі знання навчального матеріалу дисциплін вище середнього рівня; продемонстрував уміння вільно виконувати завдання, передбачені програмою; засвоїв літературу, рекомендовану програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисциплін, їх значення для подальшої професійної діяльності.

С «Добре» 75-84 Випусник виявив загалом добрі знання навчального матеріалу дисципліни при виконанні передбачених програмою завдань, але припустив низку помітних помилок; засвоїв основну літературу, рекомендовану програмою; показав систематичний характер знань з дисциплін; здатний до самостійного використання та поповнення надбаних знань у процесі подальшої навчальної роботи та професійної діяльності.

Д «Задовільно» Задовільно 66-74 Випусник виявив знання навчального матеріалу дисциплін у обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; справився з виконанням завдань, передбачених програмою; ознайомився з основною літературою, рекомендованою програмою; припустив значну кількість помилок або недоліків у відповідях на запитання при співбесідах, тестуванні та при виконанні завдань тощо, принципи, які може усунути самостійно.

Е «Достатньо» 60–65 випусник виявив знання основного навчального матеріалу дисциплін в мінімальному обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності; в основному виконував завдання, передбачені програмою; ознайомився з основною літературою, рекомендованою програмою; припустив помилки у відповідях на запитання при співбесідах, тестуванні та при виконанні завдань тощо, які може усунути лише під керівництвом та за допомогою викладача.

FX «Незадовільно» Незадовільно 35-59 Випусник має значні прогалини в знаннях основного навчального матеріалу дисциплін; допускав принципові помилки при виконанні передбачених програмою завдань.

F «Незадовільно» 1-34 Випусник не мав знань зі значної частини навчального матеріалу; допускав принципові помилки при виконанні більшості передбачених програмою завдань; не спроможний самостійно засвоїти програмний матеріал.

Якщо відповідь студента на атестаційному екзамені не відповідає вимогам рівня атестації, комісія ухвалює рішення про те, що студент не пройшов атестацію, що відображається в протоколі засідання. У випадку незгоди з оцінкою з атестаційного екзамену здобувач вищої освіти має право не пізніше 12 години наступного робочого дня за днем оголошення результату екзамену подати апеляцію на ім'я ректора. У випадку надходження апеляції розпорядженням ректора створюється комісія для розгляду апеляції. Апеляція розглядається протягом трьох робочих днів після її подачі.

Якщо студент не з'явився на засідання атестаційної комісії з поважної причини, що підтверджується відповідними документами, йому може бути встановлена інша дата складання екзамену (захисту кваліфікаційної роботи) під час роботи атестаційної комісії.

Позачергове засідання атестаційної комісії може бути скликане за наказом ректора в особливих випадках за наявності відповідних підстав.

Повторне складання (перескладання) атестаційного екзамену з метою підвищення оцінки не дозволяється.

Список рекомендованих та використаних джерел

Базові

1. Бедан В. Б. Експериментальна психологія : курс лекцій для студентів-психологів факультету психології, політології та соціології. Одеса : НУ «ОЮА», 2020. 102 с.
2. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ : Академія, 2024. 384 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Київ : ЦНЛ, 2020. 388 с.
4. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
5. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : «Університетська книга», 2018. 239 с.
6. Кальницька Ю. С. Історія соціальної психології в Україні: друга половина XIX - початок XX ст. : монографія. Київ : Талком, 2019. 148 с.
7. Кацавець Р.С. Вікова психологія : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. Київ : Алерта, 2024. 142 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. 3-тє вид., перероблене та доповнене. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 360 с.
10. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. Київ : Ліра-К. 2020. 564 с.
11. Поліщук В. М. Соціальна психологія : навчальний посібник. Суми : Університетська книга (Україна), 2021. 271 с.
12. Психологія професійної діяльності : підручник / Автори-упорядники: Біскуп В. С., Гірняк А. Н., Гірняк Г. С., Крупник З. І., Надвинична Т. Л., Шандрук С. К., Яремко О. М. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка», 2022. 226 с.
13. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття : навч. посібник. Київ : Либідь, 2017. 1056 с.
14. Савчин М. В. Загальна психологія. ВЦ «Академія», 2020. 344 с.
15. Сахно П. І., Теслик Н. М. Вікова психологія : конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2024. 190 с.
16. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2020. 376 с.

Додаткові

1. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2018. 469 с.
2. Подоляк Л. Г. Основи вікової психології : навчальний посібник. Київ : Главник, 2018. 112 с. (серія «Психол. інструментарій»).
3. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2017. 360 с. (Альма-матер).
4. Сергієнко Л. П. Основи наукових досліджень у психології : кваліфікаційні та дипломні роботи : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2019. 240 с. (Майстерня психолога).
5. Шпак С.Г. Вікові особливості міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ №24 (2025) включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»). Спеціальність 053- «Психологія». Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021, № 420.(фахове видання) Публікація 30.06.2025 р.
6. Brisch K. H. Treating Attachment Disorders: From Theory to Therapy. 2nd Edition. / K. Kronenberg, Trans. Guilford Press. 2012. 294 p.
7. Porges S. W. Pocket Guide to the Polyvagal Theory – The Transformative Power of Feeling Safe. W. W. Norton & Co. 2017. 288 p.
8. Noone R. The Bowen Center for the Study of the Family. Bowen Center for the Study of the Family. Washington : DC, 2004. 43 p.
9. Sakhno P., Maliovana N. V., Skoropys U. M. The Peculiarities of the Behavior of Persons of Early Adulthood in Conditions of the Social Restrictions. X Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів та викладачів Сумського державного університету «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» 27–28 квітня 2023 р. С. 315–320.

Інформаційні ресурси в Інтернет

1. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>]. 2.
2. Закон України від 05.09.2017 р. «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.Ua/laws/show/2145-19>].
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-n>].
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011%D0%BF/para12#n12>
5. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2016 р., № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2017 №1648) [Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>].
6. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelincs_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
7. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/029-informatsiyna-bibliotechnata-arkhivna-sprava-bakalavr.pdf>